

УДК 378.14

РЕФЛЕКСІЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЯК КОМПОНЕНТ УСПІШНОГО ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Корсікова К.Г., к. пед. н.,
завідувач виробничої практики
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті розглядається педагогічна рефлексія як одна з умов вдалого проходження педагогічної практики та важливий елемент професіограми вчителя. У статті виокремлюється педагогічна практика як невід'ємний важливий складник змісту педагогічної освіти. Проводиться аналіз педагогічної рефлексії як умови успішного проходження педагогічної практики студентами та доводиться її значення для розвитку особистості сучасного педагога.

Ключові слова: рефлексія, педагогічна рефлексія, вчитель, педагогічна практика, професіограма вчителя, якості вчителя.

В статье рассматривается педагогическая рефлексия как одно из условий успешного прохождения педагогической практики и важный элемент профессиограммы учителя. В статье выделяется педагогическая практика как неотъемлемая важная составляющая содержания педагогического образования. Проводится анализ педагогической рефлексии как условия успешного прохождения педагогической практики студентами и доказывается ее значение для развития личности современного педагога.

Ключевые слова: рефлексия, педагогическая рефлексия, учитель, педагогическая практика, профессиограмма учителя, качества учителя.

Korsikova K.G. REFLEXION OF FUTURE PEDAGOGES AS A COMPONENT OF SUCCESSFUL PEDAGOGICAL PRACTICE

In the article the pedagogical reflection as an important element of teacher's profессиogram. The article singled out pedagogical practices as an integral element of important content of teacher education. The analysis of pedagogical reflection as a condition for successful pedagogical practice of students and has its importance for the development of the modern individual teacher.

Key words: reflection, reflection teacher, teacher, teaching practice, profессиogram teacher, teacher's quality.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку української державності вимагають оновлення змісту навчально-виховної роботи початкової школи, який значною мірою залежить від рівня професійно-педагогічної підготовки вчителя. Невід'ємним важливим складником змісту педагогічної освіти виступає педагогічна практика. Водночас вона є самостійним, визначальним напрямом підготовки вчителя.

Педагогічна практика сприяє практичному засвоєнню знань і умінь, психолого-педагогічних основ, необхідних для ефективної майбутньої професійної діяльності, розвитку інтелектуально-емоційного потенціалу. У період практики у студентів формується досвід професійної діяльності. Від ступеня успішності проходження практичної підготовки студента залежить його професійне становлення. Однак система організації педагогічної практики не є ідеальною. За нинішніх умов приєднання вищої освіти України до Болонського процесу як студентами, так і викладачами та керівниками практики у педагогічних вищих навчальних за-

кладах неодноразово виявлялися певні недоліки в її організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових доробок і нормативних документів з означеної проблеми дозволяє констатувати, що дослідники підкреслюють важливість педагогічної практики. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки практична підготовка розглядається науковцями та педагогами через призму компетентнісного підходу і є способом формування методичної компетентності. Багато науковців і вчених різних фахів (І. Бондарук, Н. Грицай, Т. Кожевникова, Р. Шахмарова, О. Коник, Т. Крюкова, Л. Манчуленко, У. Новацка, В. Санданова, Л. Тархан, Е. Шаріпова та ін.) у своїх дослідженнях проводили аналіз умов, які впливають на ефективність практичної підготовки майбутніх учителів. Однією з провідних і визначальних умов успішного проходження практики, на думку О. Коник, Р. Шахмарова, Н. Грицай, є етап рефлексії власної професійно-педагогічної діяльності.

Постановка завдання. На основі аналізу науково-педагогічної літератури вияви-

ти особливості проведення рефлексії професійно-педагогічної діяльності майбутніх педагогів як умови успішного проходження педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим елементом у структурі професіограми сучасного вчителя початкових класів є рефлексивні вміння: прогнозування способів особистісного розвитку та виховання учнів, проектування педагогічних ситуацій, уміння їх вирішувати, удосконалення вмінь упливати на учнів, контактувати, співпрацювати з ними, а також наявність потреби в особистісному вдосконаленні, уміння та бажання здійснювати самооцінку власних дій, якостей, тобто здатність здійснювати рефлексію власного досвіду [7, с. 17].

Як засвідчує досвід, педагогічна практика є важливим чинником формування самооцінки, професійно важливих якостей, усвідомлення себе в ролі майбутнього педагога. Розуміння цього стає поштовхом до самовдосконалення, розвитку особистісних професійно значущих якостей, професійної спрямованості, що характеризують методичну компетентність майбутнього вчителя.

Ученими (В.І. Загвязинський і Р.Н. Атаханов [3]; Ю.Н. Кулюткін і Г. Сухобська [5]; Г.М. Полякова [8]) доведено, що для успішного формування будь-якої професійної якості педагога важливе значення має рефлексія, яка характеризується здатністю бачити себе ззовні, уміннями аналізувати й оцінювати свою роботу, знаходити і виправляти помилки, усвідомлювати і закріплювати успіхи.

Г.М. Полякова розглядає педагогічну рефлексію як один із механізмів саморегуляції педагога, як здатність займатися самоаналізом, тобто здатність до критичного переосмислення власного досвіду [8, с. 3]. Л.О. Гапоненко вважає розвиток педагогічної рефлексії важливим психологічним механізмом корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні [1, с. 14]. Важливим для нашого дослідження є коментар Р.Й. Тур, що педагогічна рефлексія функціонує як аналіз майбутнім учителем власного психічного стану, який спрямований на його професійне самовдосконалення, є ключовим моментом розвитку особистості, у т. ч. і професійно значущих якостей [9, с. 23]. Отже, педагогічна рефлексія – це усвідомлення майбутнім учителем себе самого як суб'єкта діяльності: своїх особливостей, здібностей, особистісно значущих якостей, а також якостей, які б характеризували його зі сформованою методичною компетентністю.

Практичне застосування набутих методичних знань під час проходження практики

вимагає здійснення майбутніми вчителями початкових класів рефлексивно-оцінної діяльності, яка сприяє виробленню адекватної професійної самооцінки, що дає можливість студенту вносити корективи у власну траєкторію професійного зростання і самовдосконалення.

Предметом рефлексивних дій студентів-практикантів мають стати засоби, методи та прийоми власної діяльності, процеси вироблення і прийняття практичних рішень, аналіз яких допомагає студентам усвідомити труднощі, які можуть виникнути у них у роботі, та знайти правильні шляхи їхнього вирішення.

Згідно з поглядами В. Краєвського та О. Бережної, рефлексія педагогічної діяльності охоплює:

- самоаналіз, який відбувається безпосередньо під час практичної діяльності (самоспостереження, самоконтроль, самооцінка);
- самоаналіз ретроспективного типу, який звернений у минуле (усвідомлення й аналіз своєї діяльності упродовж усього терміну практики);
- самоаналіз прогнозуючого типу, який звернений у майбутнє (самопередбачення, самозобов'язання, самозвіт).

Рефлексія як механізм професійного самовдосконалення та саморозвитку виявляється в здатності педагога займати аналітичну позицію щодо себе і професійної діяльності. На думку Ю.Н. Кулюткіна і Г. Сухобської, рефлексивні процеси у педагогічній діяльності виявляються: у процесі взаємодії вчителя з учнями, коли він прагне адекватно розуміти й цілеспрямовано регулювати їхні думки, почуття і вчинки; у процесі проектування діяльності учнів, коли він розробляє цілі навчання й конструктивні схеми їх досягнення з урахуванням особливостей і можливостей розвитку учнів; у процесі самоаналізу й самооцінки вчителем власної діяльності і самого себе як її суб'єкта [5].

За твердженням психологів, рефлексія як властивість психіки відображати свої власні стани, відносини, переживання, управляти особистісними цінностями, «перевертає» свідомість людини на свій внутрішній світ. Це допомагає не тільки усвідомити свої вчинки, відносини, конструкції, цінності, але, за необхідності, їх перебудувати, знайти нові для цього підстави. Рефлексія – це не тільки саморозуміння, самопізнання. Вона включає такі процеси, як розуміння й оцінка іншого. За їх допомогою досягається співвідношення своєї свідомості, цінностей, думок із цінностями, думками, відносинами інших людей, групи,

суспільства, нарешті, із загальнолюдськими. Відрефлексувати щось – це означає «пережити», «пропустити через свій внутрішній світ», «оцінити» [2].

Відомо, що світ рефлексій різноманітний, багатий та індивідуальний у кожної людини. Саме здатність до рефлексії дає можливість людині формувати образи і сенси життя, блокувати неефективні дії. Найважливішою особливістю рефлексії є здатність управляти власною активністю відповідно до особистісних цінностей і сенсів, формувати і переключатися на нові механізми у зв'язку з умовами, що змінилися, цілями, завданнями діяльності. Як показують результати дослідження, складовими частинами рефлексії є такі показники словесного самопрограмування, як самопідбавдорення, самопримус, самосхвалення, самозаохочення.

Аналіз досліджень проблеми рефлексії у діяльності вчителя дає можливість виділити два підходи до розуміння і визначення суті та її ролі в процесі формування методичної компетентності майбутнього вчителя початкових класів під час педагогічної практики.

Перший підхід (Б. Вульф, В. Зінченко, С. Кульневич, І. Семенов, В. Серіков, В. Слободчиков, С. Степанов, В. Харкін, А. Ходусов та ін.) пов'язаний із розумінням рефлексії як умови самоактуалізації особистості в професійній діяльності, розвитку творчого потенціалу педагога, його вміння вносити суб'єктне в педагогічний процес на основі рефлексії наявного теоретичного і практичного досвіду і творення нових способів педагогічної діяльності. Такий підхід безпосередньо стосується гуманістичних педагогічних концепцій і технологій, у яких акцент зміщується на особистісну основу в педагогічному процесі як його ціннісну підставу.

Другий підхід пов'язаний із розумінням рефлексії та рефлексивних процесів як компонента методичного мислення, необхідного для постановки та вирішення педагогічних завдань, корекції професійно-педагогічної діяльності, подолання труднощів у подальшій роботі, вдосконалення педагогічної майстерності. Оволодіння такого роду рефлексією пов'язане з осмисленням результатів педагогічної практики, розумінням професійно-педагогічного становлення майбутнього вчителя початкових класів як кваліфікованого суб'єкта педагогічної діяльності.

У контексті нашого дослідження особливу значущість для нас має другий підхід.

Студент як суб'єкт діяльності під час проходження практики вибирає способи досягнення поставлених цілей, аналізує і коригує отримані результати, а також свої власні професійно значущі якості, виявляю-

чи своє ставлення до діяльності, до самого себе і до інших учасників діяльності, формуючись як особистість.

Рефлексія майбутнього фахівця, як його внутрішня психічна діяльність, спрямована на самопізнання й осмислення ним власних дій і станів, міжособистісних стосунків і спілкування з іншими, оскільки самопізнання є первісним етапом самовдосконалення.

На основі теоретичних досліджень та аналізу власного досвіду ми виділили такі аспекти рефлексії майбутніх вчителів початкових класів під час педагогічної практики:

- усвідомлення себе як суб'єкта професійно-педагогічної діяльності;
- усвідомлення особливостей професійно-педагогічної діяльності;
- прагнення до самопізнання;
- здатність до самоспостереження у процесі практичної діяльності з метою самоконтролю і подальшої саморегуляції;
- націленість на пізнання та розвиток своїх професійно значущих якостей і порівняння їх із вимогами майбутньої професійної діяльності;
- порівняльний аналіз результатів досягнутого.

На підставі власних спостережень зазначимо, що здійснення студентами рефлексії власної професійної діяльності під час педагогічної практики сприяє формуванню об'єктивної оцінки власної педагогічної діяльності, а, отже, оцінці та самооцінці рівнів сформованості в них методичної компетентності. Студенти мають можливість співвідносити свою діяльність з метою і змістом навчальних програм, порівняти свої записи із записами своїх товаришів і аналізувати ефективність власної педагогічної діяльності з діяльністю інших, обмінюватися отриманим досвідом, знаннями, враженнями, які вони отримали безпосередньо під час практики.

Ключовим аспектом рефлексивної діяльності у процесі практичної підготовки є спостереження [7; 10; 11]: спостереження й аналіз роботи досвідченого вчителя і спостереження й аналіз діяльності один одного. Спостереження за роботою досвідченого вчителя відбувається на початку кожного виду практики. Студенти мають можливість побачити роботу вчителя початкових класів, проаналізувати доцільність застосованих ним різноманітних методів і прийомів навчання, а також зробити висновки щодо здійснення ним професійно-педагогічної діяльності та її результатів під методичним кутом зору. Такий вид спостережень дає можливість студентам безпосередньо побачити, чим є професійно-методична діяльність на практиці, у яких умовах їм до-

ведеться працювати і з якими можливими методичними проблемами вони можуть зіштовхнутися. Зрозумівши і усвідомивши сприйняту інформацію, студенти визначаються для себе ступінь якості методичних знань і вмій, якими вони володіють.

Оскільки одним із найважливіших показників методичної компетентності є позитивна мотивація і позитивно-особистісне ставлення студента до конкретної професійно-педагогічної діяльності, можна стверджувати, що студенти, які знайомилися з умовами й аспектами педагогічної діяльності, проявили зацікавленість та інтерес до цієї професії, ступили на першу сходинку в процесі формування їх методичної компетентності.

Другий вид спостереження полягає у спостереженні й аналізі діяльності один одного як у процесі підготовки до практики під час практичних навчальних занять, так і безпосередньо під час здійснення ними методичної діяльності на практиці.

На практичних заняттях студенти мають можливість програвати різні педагогічні ситуації, спробувавши себе в ролі вчителя початкових класів. Акцент під час практичних занять робиться на дієвості методичних знань. Потім відбувається обговорення і коментування представленого, у процесі якого студенти обмірковують позитивні і негативні моменти презентації, пропонуючи варіанти вдосконалення тих аспектів, які були виконані не дуже вдало. У такому разі більшість студентів виконують ролі дітей, що дає можливість їм переймати на себе їх відчуття й надалі коментувати ситуацію з урахуванням пережитого. Така позиція досить наочно відображає мотивацію дітей під час виконання різних завдань (чи враховує завдання інтереси і потреби дітей дошкільного віку), здатність дітей виконати завдання (наскільки складним воно є, чи відповідає віковим особливостям молодших школярів), методичну грамотність учителя (чи правильно проведено етапи заняття чи уроку, наявність необхідного наочного матеріалу, доцільне використання ТЗН, чи присутня оцінка дитячої діяльності, чи відповідає отриманий результат поставленим цілям). Перебуваючи в ролі учня і водночас маючи теоретичні знання в області методики, студенти мають можливість проаналізувати доцільність застосованих методів і прийомів та зробити цінні об'єктивні практичні висновки на основі педагогічної рефлексії, значно підвищивши ефективність педагогічної діяльності [4].

Вагомий методичний досвід студенти отримують, безпосередньо здійснюючи педагогічну діяльність у період проходження

практики. Ураховуючи переваги та недоліки своєї діяльності на практичних заняттях, вдаючись до педагогічної рефлексії, студенти перебирають на себе роль вчителя і проводять заняття вже не зі студентами, а з дітьми початкової школи. Слід зауважити, що завдання ускладнюються тим, що у своїй педагогічній діяльності студентам необхідно враховувати не лише засвоєні теоретичні знання, а й вікові можливості дітей, з якими вони проводитимуть заняття чи урок, тематику, а також знання дітей із теми, яку вони засвоїли раніше. Перший практичний педагогічний досвід завжди передбачає чималу кількість помилок, тому саме на цьому етапі здійснення рефлексії має найважливіше значення у формуванні методичної компетентності майбутнього педагога.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, всебічна рефлексія сприяє формуванню основ аналізу та самоаналізу результатів власної педагогічної діяльності, адекватної самооцінки, здійсненню пошуку ефективних шляхів корекції та подальшого професійного самовдосконалення під час педагогічної практики майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гапоненко Л.О. Розвиток рефлексії як психологічного механізму корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні. Рідна школа. 2002. № 4. С. 14–16.
2. Грень Л.М. Педагогічні умови формування у студентів вищих технічних навчальних закладів спрямованості на успішну професійну діяльність: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Х, 2010. 223 с.
3. Загвязинский В.И., Атаханов Р.Н. Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособ. М.: Издательский центр «Академия», 2006. 208 с.
4. Кулаківська Ю.С. Педагогічна рефлексія як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови ДНЗ. URL: <http://www.psych.kiev.ua>.
5. Кулюткин Ю.Н. Психология обучения взрослых. М.: Просвещение, 1985. 128 с.
6. Мечнікова Г.Г. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2002. 26 с.
7. Морева Н.А. Технологии профессионального образования: учеб. пособ. М.: Академия, 2005. 240 с.
8. Полякова Г.М. Показники педагогічної творчості вчителя. Психолог. 2006. № 35. С. 3–5.
9. Тур Р.Й. Педагогічна рефлексія – основа формування творчого саморозвитку особистості. Управління школою. Х., 2004. № 13. С. 22–24.
10. Richards J. C. Towards Reflective Teaching. Department of English, City Polytechnic of Hong Kong.
11. Tice J. Reflective teaching: Exploring Our Own Classroom Practice. URL: www.teachingenglish.org.uk/think/methodology/reflection.shtml.